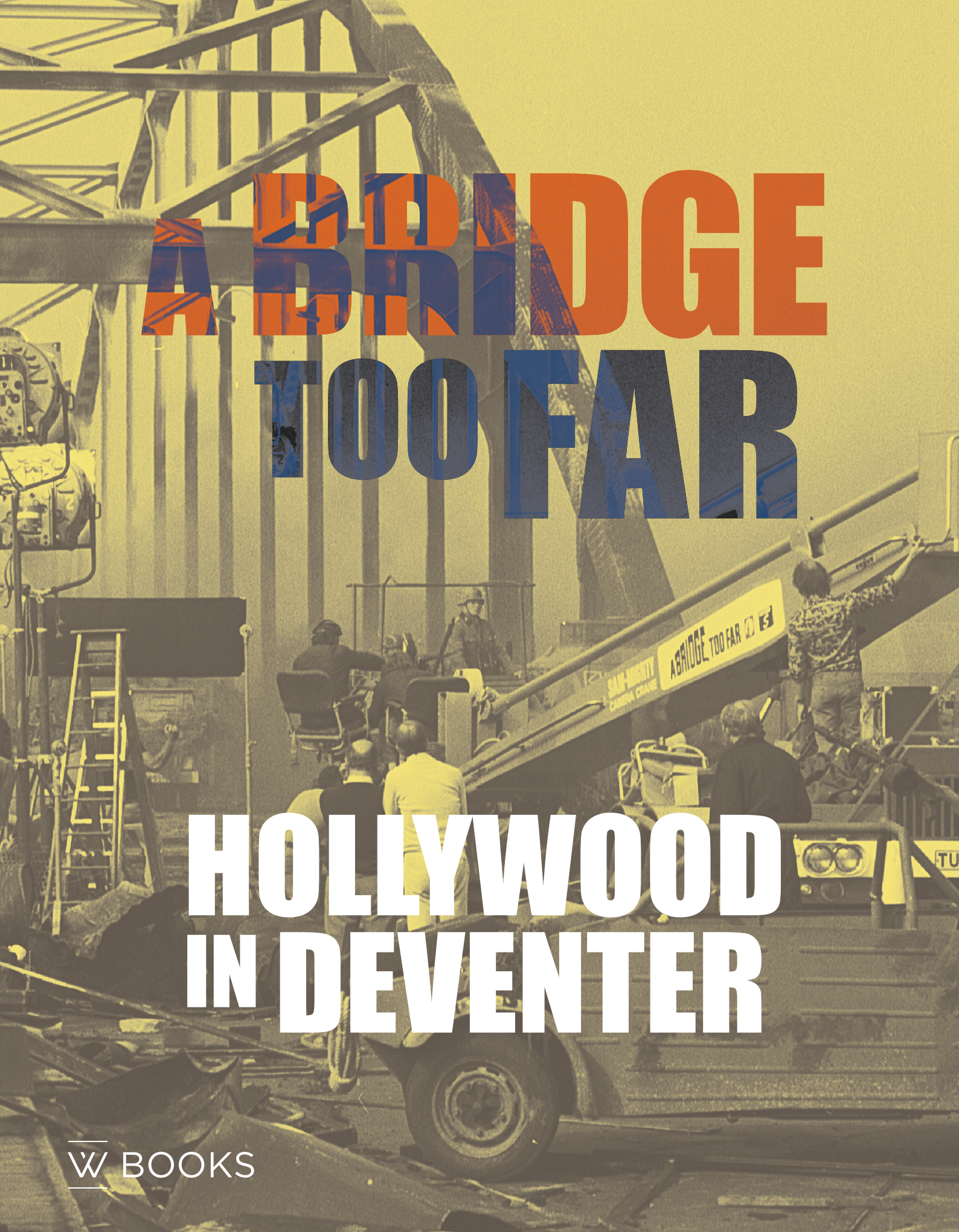

A BRIDGE TOO FAR

**HOLLYWOOD
IN DEVENTER**

"A Bridge too Far" Photo Bob DeWu.

B 1877

B 1883

B 1889

B 1895

B 1878

B 1884

B 1890

B 1896

B 1879

B 1885

B 1891

B 1897

B 1880

B 1886

B 1872

B 1898

B 1881

B 1887

B 1893

B 1899

B 1882

B 1888

B 1894

B 1900

B 1891

B 1892

B 1893

B 1894

B 1895

B 1896

A BRIDGE TOO FAR

HOLLYWOOD IN DEVENTER

Cornelius Ryan's

A BRIDGE TOO FAR

*Wij kunnen u nu mededelen dat de
definitieve data, waarop de
Wilhelminabrug afgesloten is
voor het verkeer zijn:
van 16 tot 24 mei en
van 14 tot 21 juni.*

*het bureau voorlichting
van de gemeente
deventer.*

*de filmmaatschappij
Joseph E. Levine
Presents Ltd.*

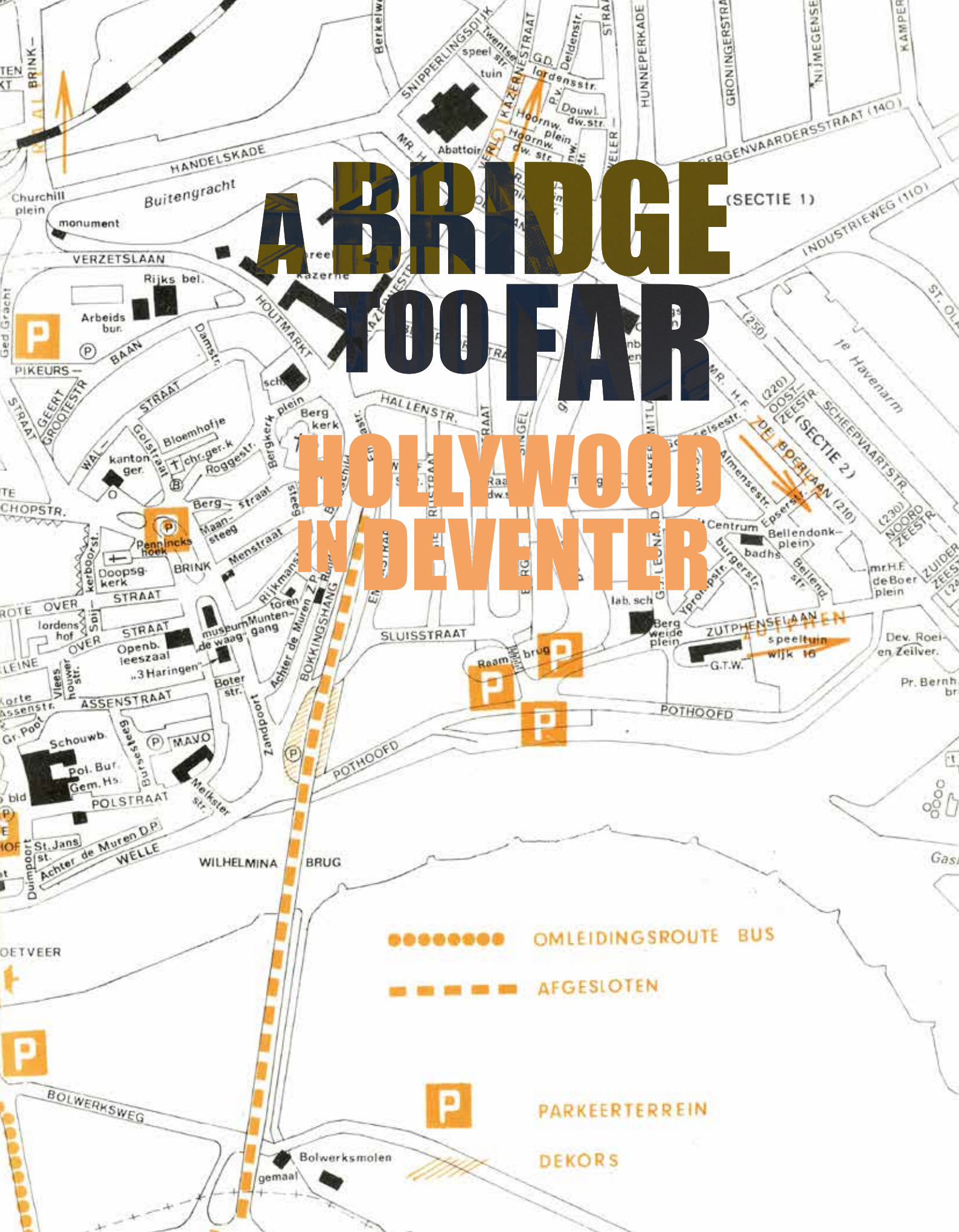
IJSSSEL

UITERWAARDEN

GEM. KAMPEER
TERREIN

PLANTSOEN

A BRIDGE TOO FAR HOLLYWOOD IN DEVENTER

INTERVIEW

**NAAM: REINEKE KRAMER
IN 1976: PRODUCTIEASSISTENT**

‘Elke dag was een feestje’

“In de jaren zeventig werkte ik bij de vvv in Arnhem, waar we op een dag bezoek kregen van Cornelius Ryan, schrijver van het boek *A Bridge Too Far*. Hij was toen al ernstig ziek en was geïnteresseerd in Arnhem, omdat zijn vriend en filmproducent Joseph E. Levine zijn boek over de slag om Arnhem zou verfilmen. Ik wist dus al wel iets van *A Bridge Too Far*, toen ik begin 1976 hoorde dat de filmploeg was neergestreken in Deventer en op zoek was naar een goed Engelsprekende productieassistente. Ik heb gesolliciteerd en werd aangenomen.

Mijn eerste taak was het informeren van de omwonenden van de Wilhelminabrug. Schriftelijk en persoonlijk liet ik ze weten dat hun televisieantenne tijdelijk verwijderd zou worden, op kosten van de filmmaatschappij. Want tv-antennes bestonden natuurlijk nog niet in 1944. Ook ging ik mee naar Rijkswaterstaat om het afsluiten van de Wilhelminabrug te bespreken. Twee keer een week hadden we de brug in gebruik en werd de scheepvaart en het verkeer stilgelegd. Mensen en voertuigen gingen tijdelijk via een pontdienst de IJssel over.

Vanwege mijn toeristische achtergrond en omdat ik de omgeving goed kende, werd ik er ook op uit gestuurd om filmlocaties te vinden. Zo zijn we onder andere bij kasteel Rhederoord terechtgekomen, dat in de film een Duits hoofdkwartier werd. Tussendoor probeerde ik actrice Liv Ullmann enkele woorden Nederlands te leren. En toen Robert Redford zin had in wat beweging, heb ik hem vanuit Deventer meegenomen naar tennispark Beekhuizen in Velp, zodat hij een potje kon tennissen.

Ook herinner ik me Ryan O’Neal, die behoefte had aan wat geestverruimend etenswaar en de koks omkocht om een spacecake voor hem te bakken. Helaas, een aantal figuranten at daar per ongeluk ook van. Ik kon met ze naar het ziekenhuis, om hun maag leeg te laten pompen.

Een van de vele foto's in het album dat Reineke Kramer maakte van haar tijd als productieassistent.

Het was absoluut geen baan van 9 tot 5. Ik was destijds 26 en vond het natuurlijk allemaal heel bijzonder. Iedere dag was een feestje. Ik werkte op het kantoor van de filmploeg, waar nu hotel Finch zit. Daar verbleef ook Richard Attenborough. Ik herinner me hem als ontzettend humorvol, heel beleefd. Altijd droeg hij zijn hoedje, ondanks de hete zomer die het toen was. Zoals de Engelsen zeggen: 'Every Inch a Gentleman'.

Ons kantoor was op loopafstand van de Brink, waar toen de bekende bevrijdings-scène is gefilmd. 1.500 figuranten waren daarvoor nodig. Straten werden afgesloten, iedereen mooi aangekleed, een draaiorgel erbij. Er kwam een hoop logistiek bij kijken.

De opnames van *A Bridge Too Far* staan voor een halfjaar uit mijn leven, dat me tot op de dag van vandaag bezighoudt. Ik heb nog altijd contact met Anthony Hopkins, Terence A. Clegg (destijds productiemanager) en John Richardson, die verantwoordelijk was voor alle explosies. Sommige mensen noemen me Miss Bridge Too Far. Ik geef nog altijd presentaties, waarin ik vertel over de historische feiten en wat er allemaal bij zo'n verfilming komt kijken. Kosten noch moeite werden bespaard. In totaal kostte *A Bridge Too Far* 75 miljoen gulden. Volgens mij is het nog steeds de duurste film die ooit in Nederland is opgenomen.

De eerste jaren heb ik niet naar de film kunnen kijken, als verhaal. Ik keek naar locaties. Dat is daar gefilmd, dat is daar gefilmd, dat is fout gegaan. Uiteindelijk nu, na zoveel jaren, zie ik wat een drama Operation Market Garden is geweest. Ik ben van 1950 en op de middelbare school is de Tweede Wereldoorlog nauwelijks behandeld. Later ben ik getrouwd met een generaal-majoor. Toen wij voor het eerst samen naar *A Bridge Too Far* keken en ik hem enthousiast over al die fouten en anekdotes vertelde, keek hij mij met verbazing aan en zei: 'Wist jij eigenlijk in 1976 wel waarom het ging?' Ik keek hem beteuterd aan en zei: 'Nou ja, over die brug in Arnhem, maar ik had veel meer belangstelling voor de filmsterren.' Hij heeft me toen meegenomen naar Normandië. En toen ben ik de verbanden gaan leggen tussen: Normandië, Duinkerken, Slag om de Schelde, Hell's Highway, Nijmegen en Arnhem. Nu kan ik het geheel veel beter duiden.

Ik vind het mooi aan de film, dat het niet geromantiseerd is. Zoals bijvoorbeeld bij *Slag om de Schelde* of *Dunkirk*, waar weer een romantisch stelletje in voor moet komen. In *A Bridge Too Far* is het gewoon feitelijk materiaal, dat getoond wordt. Een mooie Engelse kreet blijft: *Iest we forget*, opdat wij niet vergeten. Want dankzij de gebeurtenissen van toen, leven wij nu in vrijheid. En dat moeten we koesteren."

DE BRUG IN BRAND

Nu de decorhuizen zijn geplaatst, kan de crew met aandacht uitkijken naar de verdere filmlocaties in Deventer. De Brink is al snel in beeld voor scènes waarvoor een groot plein nodig is. Ook het stadhuis, de Polstraat en de Assenstraat staan genoteerd als potentieel filmdecor. Buiten Deventer zullen onder andere opnames plaatsvinden in Bronkhorst, Zutphen en Nijmegen.

Eén specifieke locatie is nog onzeker: Hotel Hartenstein, dat tijdens Operation Market Garden dienst deed als hoofdkwartier van de Britse luchtlandingstroepen. Het echte Hotel Hartenstein in Oosterbeek valt af voor opnames, omdat het in gebruik is als hotel en graag heel wil blijven. Terwijl de crew zoekt naar een villa die, net als de decorhuizen, wel mag veranderen in een ruïne, komt de gemeente met een suggestie: zijn de mannen van de film bekend met Het Schol?

Het landhuis uit 1851, iets verderop aan de overkant van de IJssel, is van de gemeente. Sinds 1974 staat het leeg. Het is wat vervallen, zo ontbreekt het dak. En een recente brand heeft ook wat sporen achter gelaten. Maar het heeft geen monumentale status en in die zin hebben de filmmakers vrij spel.

Aan de overkant van de IJssel blijkt landhuis Het Schol geknipt voor de rol van Hotel Hartenstein.

44 jaar
SCHILDERSBEDRIJF
IN
DEVENTER

Logisch dat onze kennis bij het uitvoeren van **DECORWERK** goed van pas komt

Schildersbedrijf
P. Rensink b.v.
 APPELSTRAAT 45-47
 DEVENTER

De overeenkomsten tussen Het Schol en Hotel Hartenstein zijn verbluffend, zo zien Levine en Attenborough. In de weken die volgen krijgt het pand aan de Wilpsedijk een flinke opknapbeurt. Grote letters glimmen boven de ingang: Restaurant Park-Hotel Hartenstein. Over enkele maanden zal daar weinig van over zijn.

De Wilhelminabrug krijgt er deze maand al aardig van langs. Cornelius Ryan beschrijft in zijn boek hoe de verf van de Rijnbrug vlam vat tijdens gevechten. Het is een kenmerkend detail van de Slag om Arnhem en zodoende onmisbaar bij de verfilming. Onder toezien oog van de Rijkswaterstaat staan er in maart mannen van de filmploeg klaar voor een testronde met gaspijpen. Op drie plekken schieten die avond de vlammen van de brug, zonder verdere schade achter te laten.

Op 31 maart wordt in een advertentie gevraagd om 150 mensen die de volgende dag willen helpen bij testopnamen bij de brug. 'Aanmelden in de regiewagen onder de brug, twee uurtjes werk, vergoeding 25 gulden.' Het klinkt te mooi om waar te zijn. En dat is het ook. De advertentie blijkt

De leverancier aan:

'EEN BRUG TE VER'

voor al uw
 Vis en vis-
 specialiteiten

Eigen fabrikaat

Het adres voor de echte
HOLLANDSE
MAATJESHARING

DEVENTER
 BROEDERENSTRAAT 31
 t.o. R.K.Kerk
 tel. 1.44.19

‘Ik herinner me vooral de gebakjes’

“Destijds was ik 25 jaar en werkloos, ik kreeg een uitkering van de sociale dienst. In de krant zag ik een advertentie staan: Figuranten gezocht voor deelname aan de film. Dit was toch ook werk? De verdiensten waren bijna zeventig gulden per dag. Jammer genoeg moest ik dat grotendeels afdragen. Ongeveer de helft hiervan mocht ik houden. Ik meldde me aan en werd uitgenodigd voor een gesprek. Ook mijn buurman had zich opgegeven. Samen gingen we op gesprek. Dat was in Twello. In een oude fabriekshal van Veldhoen aan de Stationsstraat. Ik werd aangenomen en ging twee dagen later met de buurman terug naar de Stationsstraat, waar we originele kleding uit die tijd kregen aangemeten.

De eerste opnamen waren op het Bergschild in het Bergkwartier te Deventer. Ik moest als soldaat ‘gewoon’ op straat liggen. Door een megafoon kregen we aanwijzingen: ‘stilte’, dan een klapbord en ‘action’. Die opnames gingen wel vier of vijf keer over. Geen idee waarom. Er werd niet uitgelegd waarom een scène over moest. Ik denk dat we op mijn eerste draaidag wel zes uur op de set aanwezig waren. Het bestond vooral uit wachten, wachten en overdoen. Voor eten en drinken werd gezorgd. Ik herinner me vooral de lekkere gebakjes van een bekende Deventer bakkerij.

De opnames op de brug waren voor mij het meest bijzonder. Ook die huizen die gebouwd waren: prachtig! De rook die daar was, bijzonder om te zien. Er werd veel geschreeuwd, iemand had z’n zonnebril nog op. Dat mocht dus niet. Soms kon je ergens even rustig rondkijken hoe een scène werd voorbereid. Het gekerm van de geschminkte en gewonde ‘soldaten’. Al die bommen en granaten die ontploften; veel herrie maar het was gewoon kurk met aarde wat er door de lucht vloog.

Dan die opname toen we langs het Overijssels kanaal liepen te marcheren. Opeens riep de regisseur: ‘cut’. Wat bleek: een van de figuranten droeg een modern polshorloge en dat schitterde in het zonlicht. Hij kreeg een fikse uitbrander en de scène moest overgedaan worden. Dat ging niet meteen, want licht, geluid en camera’s moeten opnieuw worden ingesteld en dat betekende weer eindeloos wachten.

‘We knipten overal en iedereen’

Ad: “Midden jaren zeventig deden wij mee aan kampioenschappen binnen het kappersvak, in 1976 waren we kampioen van Nederland, we hadden dus een goede naam. Via L’Oréal, waarvoor we toen werkten, kwam ik via via in contact met Levine en Attenborough. Zij hadden spullen en een ruimte nodig voor hun film. Wij hadden net onze eerste salon op de Boxbergerweg en hebben toen een stuk van de salon afgeschermd, zodat de acteurs vrij zaten van andere klanten.”

Jane: “Gedurende de opnames kwamen er heel veel acteurs voor make-up, een knipbeurt en producten. We waren er maanden hartstikke druk mee. Soms moesten we ook naar Zutphen voor het maken van opnames en dan weer aan de overkant van de IJssel, naar Het Schol. We moesten overal bij zijn, van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat. Niet zozeer om te knippen, maar om te zorgen dat het haar goed zat. Het kon niet in de ene scène anders zijn dan in de andere, die een minuut later is in de film maar twee weken later werd opgenomen.”

Ad: “Het was elke dag weer spannend wat er gebeurde. Soms waren dat hele grote dingen. Bijvoorbeeld de intocht van geallieerden hier op de Brink. Daar waren honderden figuranten voor nodig en die moesten allemaal worden opgeschoren. Niemand mocht er heel mooi uitzien natuurlijk, want ze hadden vijf jaar oorlog achter de rug. Ik had een stuk of twintig collega’s uit het hele land ingehuurd. In Twello, in een pand van Veldhoen, moest het in relatief korte tijd gebeuren. We begonnen, geloof ik, om vijf uur ’s morgens. En dat ging dan allemaal met bussen naar de Brink.”

Jane: “De grote sterren Liv Ullmann, Robert Redford, Sean Connery en James Caan en al die andere waren niet allemaal alle maanden hier, maar alleen de dagen waarop de scènes waarin ze speelden werden opgenomen. Die mensen waren hartstikke leuk. Je krijgt een bepaalde band met ze. Het spul eromheen waren meestal een

beetje nare mensen. Die vonden dat ze ook heel belangrijk waren, maar deden er eigenlijk niet zoveel toe."

Ad: "Zelf was ik met ze overeengekomen dat wij het alleenrecht hadden op alles wat met haar en make-up te maken had. Elke maandagmorgen zaten ze op het kantoor in waar nu dat Finch-hotel zit. Daar vlakbij was een bankgebouw met een hele grote kluis. Dus iedereen die wat leverde kwam daar met bonnen. Dan ging die kluis open en kwam het geld. Als we een keer 50 shampooflessen nodig hadden maakten we er 500 van. Dat hadden ze niet in de gaten, dus deden we het de volgende keer gewoon weer."

Jane: "Natuurlijk heeft het wat betekend voor onze kapperscarrière. In Deventer en omgeving sowieso. Dus daar waren we ook wel heel erg blij mee. Je leefde toen in een grote roes."

Ad: "Ik vond het toen superleuk om ervoor gevraagd te worden en geweldig mooi om te doen. Maar altijd als iets klaar is, is het voor mij ook klaar. Dan komt het volgende. Dat heb ik eigenlijk altijd gehad en dat was bij deze film hetzelfde."

Ad Peters verzorgt
het kapsel van actrice
Liv Ullmann.

‘Ik geniet van alle beelden van weleer’

“Mijn vrouw Kathy en ik runnen al bijna 55 jaar onze damesmodezaak op de Brink. We wonen boven de winkel en vanachter de ramen van onze woonkamer overzie ik dus al die jaren de hele Brink. Tijdens de filmopnames zaten we op de eretribune. Met mijn filmcamera binnen handbereik heb ik dat proberen vast te leggen.

In de jaren zeventig werd een filmcamera voor veel consumenten steeds meer betaalbaar, zo’n 600 gulden. De filmpjes waren zonder geluid en hadden een lengte van drie minuten. Om langere films te maken moesten deze aan elkaar geplakt worden. Ik legde van alles vast op film. Onze trouwdag,

vakanties, de kinderen en natuurlijk Deventer herinneringen. Foto Hekkert, die toen nog op de Brink zat, had een goede klant aan mij. Voor het ontwikkelen van film, maar ook voor talloze foto’s, die ik nog altijd keurig heb bewaard in een van mijn vele plakboeken. Allemaal voorzien van een nummer. De zomer van 1976 zit in boek 22. Op dit moment zijn we bij boek nummer 93.

Tijdens de opnames van *A Bridge Too Far* heb ik samen met mijn toen tienjarige zoon Hans twee augustusdagen gefilmd. In het filmpje van zo’n vijf minuten komt van alles voorbij. Acteur Elliott Gould die uitbundig zwaait en een handtekening zet voor schoonzus Ria. De ‘bevrijding in Eindhoven’ op de Brink, met veel juichende en hossende oranje-figuranten. Soldaten, oorlogstuig, bekende Hollywood-gezichten, hordes jeeps en trucks, wachtende acteurs en figuranten - sigaretten rokend en hangend tegen de muren van de winkels. De Waag in vlaggen getooid en met grote witte houten borden ervoor.

Die vijf minuten film zijn me erg dierbaar, omdat ze een mooi beeld geven van wat er voor onze deur gebeurde, in de zomer van ‘76. Ik heb het zo verwerkt dat ik ze nu ook vanaf mijn mobiele telefoon en tv kan laten zien. Ik geniet echt van alle beelden van weleer.

Het normale leven lag die zomer stil op de Brink. Alles stond in het teken van de opnames. Het was meer leuk en enerverend dan hinderlijk. Onze winkel was natuurlijk wel gesloten. De binnenstad was afgesloten voor niet-bewoners. Een klant van mij kwam helemaal uit Rotterdam om haar deux-pièces te halen. Zij was een speciale klant, twee keer per jaar kwam ze bij mij winkelen. De brug was gesloten en ik ging haar halen bij de pont over de IJssel. Met zoon Jeroen van vier jaar liep ik langs de 'Arnhemse villa's' die langs het talud waren neergezet voor de film. Ik stond te wachten waar nu de slijterij is bij de Zandpoort. Plotseling werd er geschoten... er blijken opnames. Jeroen schrok enorm en hing huilend aan mijn broekspijpen. Ook haalden we de familie van de pont, zij genoten tijdens de opnames mee. Zussen en schoonzussen waren van harte welkom bij *'the Bridge on the Brink'*.

Met de opmerking van de Amerikaanse filmcrew dat Deventer *'a sleepy Dutch town'* zou zijn, ben ik het niet eens. Niks geen sleepy, hoor... onze winkel was een florerende winkel toen wij deze in 1972 overnamen. Van een bestedingsverplichting door de filmcrew profiteerden wij als modezaak overigens niet. Maar mijn buurman de bakker wisten ze natuurlijk wel te vinden, en je kunt je voorstellen hoeveel gin en whisky er gehaald werd bij de slijterij."

Vanuit hun woning aan de Brink keek Herman Kok met zijn gezin uit op alle actie.

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
 info@wbooks.com
 wbooks.com
 in samenwerking met Deventer Verhaal

Tekst

René van der Meer

Interviews

Onder redactie van René van der Meer:
 Petra Baars, Gerard ten Bulte, Marcel
 Mulders, Petra Vink, Rolf Arendsen, Ralph
 Kleinbussink, Anne Koot, Lia van Nimwegen,
 Dionne Delnoy.

Beeldredactie

René van der Meer

Eindredactie

Carlie van Tongeren

Fotografie (geïnterviewden)

Viorica Cernica

Archiefbeeld

Beeldarchief Gilde Deventer

Coverbeeld

Joop Lubberding, Cor Dinius en Bob Penn

Fotografie stockbeeld

Nationaal Archief

Campagnebeeld tentoonstelling

Merle Findhammer

Ontwerp en vormgeving

Erlend Schenk | BUROGRAPHIC

ISBN

9789462587625

Nur

693

Disclaimer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaand schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

